

ВСТУП

Христова Церква після П'ятидесятниці стає середовищем та місцем перебування Святого Духа, який через свої різні дари свідчить про Божу присутність серед людей. Біблійні свідчення та описи діянь Святого Духа у Церкві виразно вказують на те, що її провадить Дух Істини, наповнюючи своїми дарами і благодаттю. Ісус Христос запевнив учнів, що після свого Вознесіння не залишить їх самотніми у світі, але дасть їм свого Духа, Котрий попровадить і наставить їх (пор. Йо 16, 16).

Серед численних дарів Святого Духа особливо вирізняється дар духовного наставництва, який дається тим, котрі покликані наставляти та утверджувати у вірі братів і сестер. Апостоли Христові і поставлені ними єпископи, пресвітери були першими духовними отцями для ранньохристиянської спільноти.

Починаючи з III ст., із поширенням чернецтва постать духовного отця з'являється також і в монашому середовищі. Монахи, які обирали аскетичний спосіб життя, стали духовними отцями для тих вірних, котрі приходили до них за порадами, молитвою, тобто ставали їхніми духовними дітьми.

Ранньохристиянський приклад духовного проводу, духовне отцівство є дуже важливим в історії Церкви і для Церкви. Саме він стане зразком формування подальшої парадигми духовного отцівства та супроводу в церковних спільнотах. У цей період можемо знайти і побачити знакові приклади духівництва, зокрема у постаті Антонія Великого, Пахомія та інших Отців монашества. Однак потрібно ствердити, що в цей час, здебільшого, монахи-духівники не мали пресвітерського сану. Опанувавши мистецтво молитви, перебуваючи у спілкуванні з Богом, у Дусі Святому вони ділилися пережитим досвідом цього спілкування і провадили інших. Цей досвід, як духовна мудрість, передавався наступним поколінням тих, які прагнули християнської досконалості, а згодом був по-новому переосмислений та систематизований різними духовними традиціями та середовищами.

Дипломна робота охоплює період з кінця X до початку XIII ст., тобто час формування та розвитку феномену духівництва у Київській Русі домонгольського періоду. Однак щоб зрозуміти феномен духовного отцівства у Київській Церкві, потрібно поглянути на попередні етапи становлення духовного наставництва у Святому Письмі, ранньомонашій, а згодом і візантійській традиції. Бо саме з цих джерел бере свій початок духівництво на Русі.

Структура дипломної роботи є наступною: вступ, два розділи, висновок і список використаної літератури.

Метою дипломної роботи є спроба дослідити процес зародження та розвитку феномену духовного отцівства та його характерних рис у Київській Церкві.

Предметом нашого дослідження є Києво-Печерський патерик, Життя Антонія і Теодосія Печерських, Іпатіївський та Лаврентіївський літописи, а також інші дослідження та монографії, які висвітлюють дану тему.

Об'єктом дослідження є феномен духовного отцівствана Русі, а саме особливості його прояву у Київській Церкві X–XIII ст.

Новизна роботи ґрунтується на відсутності подібних сучасних україномовних досліджень на дану тему, а також у порівнянні феномену духівництва на Русі домонгольського періоду з ранньомонашою та візантійською традиціями.

Актуальність теми в тому, щоб, вивчаючи духовну спадщину святих Отців та власні богословські джерела, допомогти у збагаченні їхнім досвідом сучасним духівникам. Ранньохристиянське духівництво для Церкви нашої сучасності є дуже важливим, позаяк на прикладі, повчаннях і порадах тогочасних духовних учителів можемо навчитися допомагати людям, котрі потребують духовного проводу і в наш час. Погляд на християнське духівництво вказує на те, що головну роль у провіді вірних має Святий Дух, адже саме він допомагає і наставляє у духовному керівництві духовного отця, а через нього і його духовних дітей.

У першому пункті першого розділу дипломної роботи — «Феномен духівництва у Церкві I-го тисячоліття» — ми спробували висвітлити феномен духівництва у Святому Письмі, яке є підставою виникнення духовного проводу у Новому Завіті. У другому пункті представили постать духовного отця як особи, наповненої Святим Духом, яка через Духа народжує своїх дітей до нового життя у Христі. Третій пункт представляє монашу традицію, де духовним отцем іменували старця, котрий має духовний досвід та передає його своїм учням через особистий життєвий приклад та духовні повчання і настанови. Духівник постає як особа, котра осягнула мистецтво життя у Святому Дусі. У четвертому пункті розглянули поняття духовного отцівства у візантійській традиції, яка розвиває практику духовного проводу для мирян.

Другий розділ дипломної роботи — «Духівництво у Київській Русі» — складає основу всієї дипломної роботи. У ньому спробували представити феномен духівництва та його особливості у богословській традиції Київської Церкви. У першому і другому пунктах розглянули питання зародження духівництва, його формування і розвиток на Русі. Головна роль у цьому процесі належала монашеству, яке складало основу духовного наставництва. Монах був особою, яку вважали голосом Святого Духа, його оточували повагою та цінували його духовні поради. Він мав вагомий вплив на суспільство і навколо нього формувалася так звана Покаянна сім'я, в якій духовний отець одночасно провадить кількох учнів. Постать духівника являє ідеал християнського життя і приклад для наслідування. У третьому пункті розглянули місію, яку на духівника покладала церковна ієрархія, що, здебільшого, і сама складалася з представників монашества. Під час написання дипломної роботи було використано відповідні методи наукового дослідження. Через метод аналізу, ми намагалися дослідити згадані вище літописні джерела і Життя, які розглядають феномен духовного отцівства. За допомогою методу синтезу, зібрали і систематизували матеріали, отримані під час аналізу джерел, а внаслідок методу порівняння побачили, як виник, розвивався і поширювався феномен духовного отцівства у ранньохристиянському середовищі, Візантії і в Київській Церкві. Література, використана для написання дипломної роботи є різноманітною. Через недостатність сучасних досліджень на тему ранньохристиянського духівництва та духівництва у Київській Церкві, ми використовували наукові дослідження авторів минулих століть С. Смирнова, А. Лебедева та И. Соколова. Велику увагу звернули на наукову спадщину відомого дослідника східнохристиянської духовності Томи Шпідліка. Наше дослідження також опирається на літописні джерела, твори та Життя Отців ранньохристиянського періоду та духовних учителів Візантійської та Київської Церков. Наша дипломна робота не вичерпує досліджуваної тематики, а є лише скромною спробою

осмислити феномен духовного наставництва у традиції Київської Церкви домонгольського періоду.

ВИСНОВКИ

У цій дипломній роботі ми спробували здійснити стисле дослідження формування титулу духовний отець і феномену духовного проводу, який впливає з нього. У Христовій Церкві після П'ятидесятниці можемо спостерігати появу духівництва, позаяк Святий Дух, зійшовши на Апостолів, дав їм силу нести благу вість і духовно провадити християн. Саме Бог стає першим провідником і наставником людей. Господь провадить людей, яких сам обирає до обіцяної землі, до спасіння, даючи їм поради і настанови.

У першому розділі звертаємо увагу на те, звідки саме походить явище духівництва і яка основа вже була закладена, аби воно набрало нової сили у Новому Завіті. Духівництво своїм корінням сягає ще Старого Завіту, де найперше сам Бог провадить свій народ, а пізніше для цього проводу обирає Аарона і коліно Леві. На зміну старозавітньому священству приходить священство Нового Завіту, встановлене Христом. Христос цей духовний провід передає своїм Апостолам, яких навчає, що педагогіка Божого проводу полягає в любові і милосерді до ближнього. Духовним отцем є той, хто навчає і провадить своїх дітей у вірі. Тому в монашому середовищі основою для духовного проводу і, одночасно, джерелом духовного життя та наставництва є Святе Письмо. Воно стає наче індикатором того, чи духовний провід здійснюється у правильному напрямі і наскільки правдивим та відповідним є духовне наставництво. Тому святі Отці (зокрема, Симеон Новий-Богослов, Іван Ліствичник) радили завжди звіряти свій духовний поступ і духовні поради з текстами Святого Письма.

Для означення особи та служіння духовного отця в аскетичній літературі використовується термін πνευματικός πατήρ (духовний отець), адже він народжує іншу особу до нового життя у Святому Дусі і передає тій особі свій містичний досвід. Духівник через співдію з Духом Святим стає носієм Божих дарів, найважливішим серед яких є дар відпускати гріхи. Його могли одержати лише найдосконаліші подвижники. Цими дарами духівник допомагає учневі на дорозі до досконалості. Духовні наставники покликані Богом, аби послужити монахам у їх духовному розвитку. Саме монаше середовище стає місцем формування духівництва. Духівник являє особу, якій учень на шляху до досконалості відкриває свої помисли, незалежно від того — добрі вони чи злі. Такі бесіди сприяють поступовому формуванню Таїнства Сповіді. Старець подавав духовне зцілення, навіть брав на себе гріхи каяника і молився до Бога, аби він отримав прощення. На цих прикладах формується і візантійська форма духовного отцівства. У Візантійському середовищі перевага надається монашеству над білим духовенством. Духівник стає особою суспільно важливою, з огляду на свою освіченість та становище. Тому й не дивно, що монашество неодноразово виступає на захист православної віри, а також людей, скривджених владою. Монах-духівник дозволяв собі критикувати найвищу владу, якщо вона переступала Закон Божий, і закликав до покаяння. Це приклад високої моралі, християнського життя, вчителя і наставника духовного життя.

У другому розділі ми представили розвиток, значення і поширення феномену духовного отцівства на Русі. У першому розділі ми побачили, що духовний отець є передусім

особою, яка перебуває у тісному зв'язку зі Святим Духом, силою якого провадить і наставляє своїх учнів. Іншими словами, духовний отець – це голос Святого Духа. У традиції Київської Церкви, духовний отець є особою втаємниченою в Боже прощення і милосердя. Це людина, котра носить сан пресвітера, а також є моральним зразком і наставником. У Київській Церкві духівниками були не лише монахи, вірні називали духовними отцями також і своїх парохіяльних священиків. Вони приймали до себе на індивідуальну сповідь осіб і наставляли їх до християнського життя. Слід сказати, що саме з монашого середовища вийшов інститут духівництва. Чи не першим духівником на Русі був Теодосій Печерський, що був пресвітером і учнем Антонія Печерського, який пресвітером не був, але мав багато духовних дітей.

У монашому середовищі ігумен монастиря був духовним отцем найперше для монахів, але йому не було заборонено мати дітей і серед мирян. Такого духівника шанували і слухали. А основою його провodu, знову ж таки, є Святе Письмо, яким моляться і наставляють. Духовний отець був більш шанованим, ніж тілесний батько, позаяк він народжував до небесного життя. Духівника учень міг обирати вільно, без примусу і, варто зауважити, що князі частіше своїми духівниками мали монахів, а прості люди – біле духовенство. Особа духівника мала великий вплив на суспільство і стала центром, навколо якого утворилася покаяльна сім'я. У такій сім'ї духовний отець був батьком для тих дітей, які збиралися навколо нього у послусі і пошані, аби виконати найголовнішу мету — спастися і звільнитися від гріхів. Великою небезпекою був саме вибір наставника, позаяк потрібно було бути обережним, аби не потрапити до особи недосвідченої в духовному провіді. Справжній духівник мав піклуватися про своїх дітей, відвідувати їх, а, за потреби, передати їх в опіку іншому старцю. Духівник не міг робити поділу серед суспільних класів, але мав відноситися до всіх рівно.

Монастирі — це середовище науки і освіти на Русі, а тому часто саме ці місця були освітніми центрами, центрами опіки і допомоги потребуючим. З монашого середовища нерідко виходили представники вищої церковної ієрархії. Це може свідчити про те, що між ієрархією і духівництвом був тісний зв'язок, адже на останніх ієрархи покладали чималу відповідальність у вихованні, провіді, наставництві та сповіді вірних. Однак особа духівника не лише потішала, допомагала у вирішенні проблем, але й карала за переступ. Духівники були поставлені єпископом, щоб дбати про належний моральний стан суспільства.

Отже, духівництво сягало своїм корінням ще старозавітньої історії спасіння і розвивалося та змінювалося впродовж століть аж до наших днів. Для християн духовний отець — особа, яка перебуває в Дусі Святому, у якому повчає і провадить та наставляє. Під час написання дипломної роботи не виникло значних проблем з пошуком літератури, однак все ж варто сказати, що сучасних досліджень на дану тематику небагато. Є багато напрацювань і досліджень іноземними мовами, але, через неволодіння ними, ми не могли використати ці джерела у написанні дипломної роботи. Наша праця не є чимось остаточним у в'ясненні обраної проблематики, але має послужити поштовхом для написання подальших досліджень і опрацювань